

اظهار نظر کارشناسی درباره: «لایحه اصلاح ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره مسلسل: ۱۸۹۹۵
کد موضوعی: ۲۹۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار:
۱۴۰۲/۳/۲۸

عنوان گزارش:
اظهار نظر کارشناسی درباره:
«لایحه اصلاح ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری»

نام دفتر:
مطالعات مدیریت

مدیر مطالعه:
سید مجتبی شهرآئینی

تهیه و تدوین کنندگان:
سید مجتبی شهرآئینی، امیرحسین عباسپور

اظهار نظرکننده:
آسیه ارحامی (دفتر مطالعات آموزش و فرهنگ)

ناظر علمی:
مهدی عبدالحمید

همکار:
علی صابری دمنه (دفتر مطالعات حقوقی)

گرافیک و صفحه آرایی:
انسیه بهاءبزرگی

واژه‌های کلیدی:

۱. ساعت کاری کارکنان دولت
۲. قانون مدیریت خدمات کشوری
۳. تعداد روزهای کاری کارکنان
۴. تعطیلی پنج‌شنبه‌ها
۵. تعادل کار و زندگی

فهرست مطالب

۶	چکیده
۷	خلاصه مدیریتی
۸	مقدمه
۹	۱. پیشینه قوانین و مقررات
۱۱	۲. ساعات کار کارکنان دولت در شرایط کنونی
۱۳	۳. ارزیابی لایحه
۱۷	جمع بندی
۱۹	منابع و مآخذ

فهرست جداول

۹	جدول ۱. طرح‌ها و لوایح مرتبط با اصلاح ساعت و روزهای کاری کارکنان دولت در سال‌های اخیر
۱۱	جدول ۲. ساعات آغاز به کار ادارات و مشاغل مختلف
۱۲	جدول ۳. ساعت شروع و پایان کار کارمندان دولت

اظهار نظر کارشناسی درباره: «لایحه اصلاح ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری»

چکیده

لایحه اصلاح ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری در راستای اجرای بندهایی از سیاست‌های کلی نظام اداری مبنی بر نهادینه‌سازی فرهنگ سازمانی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی، توجه به استحکام خانواده، توجه به اثربخشی و کارایی در فرآیندهای اداری، درصدد کاهش روزهای کاری دستگاه‌های اجرایی سطح استانی (به استثنای بخش عملیاتی) از شش روز در هفته به پنج روز در هفته است. این در حالی است که بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد فرضیه تاثیر مثبت توزیع ساعت کاری کارکنان دولت در پنج روز هفته بر افزایش اثربخشی و کارایی نیروی انسانی دستگاه‌های اجرایی در سطح استان‌ها و همچنین فرضیه تاثیر مثبت توزیع ساعت کاری کارکنان دولت در پنج روز هفته بر تقویت استحکام خانواده به اثبات نرسیده است. براین اساس پیشنهاد می‌شود تا زمانی که از وجوه مثبت کاهش تعداد روزهای کاری کارکنان اطمینان حاصل نشده، از تصویب آن پرهیز گردد. همچنین درخصوص کاهش ساعات کاری کارکنان دولت از چهل و چهار ساعت در هفته به چهل و دو ساعت و سی دقیقه، با توجه به میزان ساعات کار کارکنان دولت در ستاد مرکزی دستگاه‌های اجرایی و تفاوت تبعیض آمیز این میزان با ساعات کار کارکنان دولت در دستگاه‌های اجرایی سطح استانی و مغایرت قانونی ناظر بر ساعات کاری کارکنان ستاد مرکزی، کاهش یک ساعت و نیم از ساعات کاری کارکنان دولت در لایحه حاضر، بستر مناسبی برای یکسان‌سازی ساعات کاری کارکنان دولت در سطح ستاد و استان ارزیابی شده و مورد تایید است. بنابراین تصویب کلیات لایحه حاضر، مشروط به اعمال اصلاحات پیشنهادی در این گزارش، توصیه می‌شود.

به علاوه در تبصره «۳» لایحه حاضر پیشنهاد شده که اختیار تغییر ساعات کاری دستگاه‌های اجرایی در شرایط اضطرار و در ایام خاص، فارغ از سقف ساعات کاری در نظر گرفته شده، به دولت داده شود. این در حالی است که با توجه به اصول هشتاد و پنجم، یکصد و بیست و ششم و یکصد و سی و هشتم قانون اساسی در خصوص حدود اختیارات وضع قوانین و مقررات توسط مجلس شورای اسلامی، هیات‌وزیران و رئیس‌جمهور در حوزه امور اداری و استخدامی پیشنهاد می‌شود **اولا** اختیار هیات وزیران برای تغییر سقف ساعت کاری کارمندان در شرایط خاص و اضطراری، به بیست درصد (۲۰٪) این سقف (بیست درصد چهل و دو ساعت و سی دقیقه معادل هشت ساعت و سی دقیقه) محدود شود و **ثانیا** در خصوص برخی از شرایط و ایام خاص نظیر ماه مبارک رمضان در لایحه حاضر تعیین تکلیف صورت پذیرد. براین اساس با توجه به اصل چهل و سوم قانون اساسی مبنی بر تنظیم ساعت کار به صورتی که علاوه بر تلاش شغلی، فرصت کافی برای خودسازی معنوی نیز وجود داشته باشد و با عنایت به آموزه‌های دین مبین اسلام مبنی بر مدارا با مستخدمین در ماه مبارک رمضان^۱، پیشنهاد می‌شود در لایحه حاضر، کاهش شش ساعت از ساعات کاری هفتگی در ایام ماه مبارک رمضان (روزانه یک ساعت) مورد تصریح قرار گیرد. در خصوص پیشنهاد مطرح شده در لایحه حاضر مبنی بر کاهش ساعات کاری کارکنان دولت از چهل و چهار ساعت در هفته به چهل و دو ساعت و سی دقیقه در هفته، توجه به این نکته ضروری است که با عنایت به میزان ساعات کار کارکنان دولت در ستاد مرکزی دستگاه‌های اجرایی کشور و تفاوت تبعیض آمیز این میزان با ساعات کار کارکنان دولت در دستگاه‌های اجرایی سطح استانی و همچنین مغایرت قانونی ناظر بر ساعات کاری کارکنان ستاد مرکزی دستگاه‌های اجرایی کشور و نظر به ضرورت تمرکز بر افزایش بهره‌وری کارکنان دستگاه‌های اجرایی کشور، کاهش یک ساعت و نیم از ساعات کاری کارکنان دولت در لایحه حاضر می‌تواند بستری مناسب برای یکسان‌سازی ساعات کاری کارکنان دولت در سطح ستاد و استان در نظر گرفته شود و از این رو مورد تایید است. بنابراین تصویب کلیات لایحه حاضر، مشروط به اعمال اصلاحات پیشنهادی در این گزارش، توصیه می‌شود

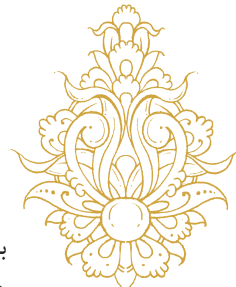
ساماندهی عادلانه ساعات کاری کارکنان دولت به منظور تعیین حد بهینه‌ی آن و توزیع مناسب این ساعات در ایام هفته، نقش مهمی در استقرار نظام اداری صحیح، ایجاد تعادل بین کار و زندگی و ارتقاء اثربخشی و کارآیی خدمات عمومی برعهده دارد. در این امتداد لایحه اصلاح ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری درصد کاهش روزهای کاری دستگاه‌های اجرایی سطح استانی (به استثنای بخش عملیاتی مراکز و واحدهای خدمت‌رسانی) از شش روز در هفته به پنج روز در هفته، بدون اشاره به روز موردنظر برای حذف از روزهای کاری است. این در حالی است که حذف یک روز از ایام کاری دستگاه‌های اجرایی یادشده در سطح استانی، موجب افزایش حدود یک ساعت و پانزده دقیقه‌ای ساعت کاری در سایر روزهای هفته خواهد شد. براین اساس با توجه به اینکه بهره‌وری کارکنان دستگاه‌های اجرایی در ساعات پایانی روز، بازده نزولی به مقیاس دارد و با این اقدام عملاً زمان رسیدگی به امور خانواده از طول هفته به انتهای آن انتقال می‌یابد، به نظر می‌رسد، فرضیه تاثیر مثبت توزیع ساعات کاری کارکنان دولت در پنج روز هفته بر افزایش اثربخشی و کارآیی نیروی انسانی دستگاه‌های اجرایی در سطح استان‌ها و همچنین فرضیه تاثیر مثبت توزیع ساعات کاری کارکنان دولت در پنج روز هفته بر تقویت استحکام خانواده به اثبات نرسیده است. براین اساس و با توجه به احتمال عدم هم‌سویی پیشنهاد حاضر با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و شعار سال (مهار تورم و رشد تولید)، **پیشنهاد می‌شود انجام پژوهش‌های شواهدمحور و مبتنی بر داده‌های عینی به منظور سنجش تاثیر تصمیمات موردنظر بر سطح کیفی خدمات ارائه شده به شهروندان، رضایت ذینفعان گوناگون این حوزه، رفاه کارکنان و سیاست‌های کلان اقتصادی در دستور کار دولت و مجلس قرار گرفته و تا زمانی که از وجوه مثبت کاهش تعداد روزهای کاری کارکنان اطمینان حاصل نشده، از تصویب آن پرهیز گردد.**^۱ براین اساس انجام پژوهش‌های تکمیلی در این حوزه، از جمله انجام افکارسنجی در خصوص میزان و توزیع ساعات کاری کارکنان بخش دولتی، در دستور کار مرکز پژوهش‌های مجلس قرار گرفته است. همچنین تکلیف مندرج در لایحه حاضر مبنی بر کاهش روزهای کاری هفتگی دستگاه‌های مشمول، می‌تواند در برنامه‌های برخی از واحدهای آموزشی اختلالاتی ایجاد نماید.

۱. در خصوص تصمیم‌گیری پیرامون توزیع ساعات کاری کارکنان دولت در روزهای هفته، می‌توان با توجه به مزایا و معایب هر یک از سناریوها، به صورت اقتضائی اقدام نمود.

۲. توضیحات تکمیلی در این خصوص در گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۷) با عنوان امکان‌سنجی کاهش ساعات کاری در ماه مبارک رمضان (شماره مسلسل: ۱۵۸۵۰) مطرح شده است.

مقدمه

براساس ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری^۱، ساعت کار کارمندان دولت چهل و چهار ساعت در هفته است. همچنین به موجب تبصره «۳» این ماده^۲ ساعات کاری یادشده در کلیه دستگاه‌های اجرایی استانی در شش روز هفته و در ستاد مرکزی دستگاه‌های اجرایی (تهران) در پنج روز کاری تنظیم شده است. لایحه حاضر در راستای اجرای بندهای «۱»، «۹»، «۱۲» و «۱۷» سیاست‌های کلی نظام اداری مبنی بر نهادینه‌سازی فرهنگ سازمانی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و کرامت انسانی و ارج نهادن به سرمایه‌های انسانی و اجتماعی، توجه به استحکام خانواده و ایجاد تعادل بین کار و زندگی افراد در نظام اداری، توجه به اثربخشی و کارایی در فرآیندها و روش‌های اداری به منظور تسریع و تسهیل در ارائه خدمات کشوری و خدمات‌رسانی برتر، نوین و کیفی به منظور ارتقای سطح رضایت‌مندی و اعتماد مردم، درصدد اصلاح ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری برآمده است. اهم اصلاحات موردنظر دولت در این لایحه، ناظر بر کاهش تعداد روزهای کاری بسیاری از دستگاه‌های اجرایی استانی^۳ و همچنین کاهش ساعت کاری کارمندان دولت به میزان چهل و دو ساعت و سی دقیقه در هفته است. این در حالی است که پیش از این نیز طرح‌های مشابه دیگری در این خصوص، به شرح جدول ذیل، در دستور کار مجلس شورای اسلامی قرار گرفته‌اند.

۱. ساعات کار کارمندان دولت چهل و چهار ساعت در هفته می‌باشد و ترتیب و تنظیم ساعات کار ادارات با پیشنهاد سازمان و تصویب هیأت وزیران تعیین می‌گردد و تغییر ساعت کار کارمندان در موارد ضروری با رعایت سقف مذکور با دستگاه ذی ربط می‌باشد. میزان ساعات تدریس معلمان و اعضای هیات علمی از ساعات موظف، در طرح‌های طبقه بندی مشاغل ذی ربط تعیین خواهد شد.

۲. کلیه دستگاه‌های اجرایی استانی موظفند ساعات کار خود را در شش روز هفته تنظیم نمایند. (ستاد مرکزی دستگاه‌های اجرایی مشمول این حکم نمی‌باشند).

۳. در لایحه حاضر صرفاً بر ضرورت تنظیم ساعات کاری دستگاه‌های یادشده در پنج روز هفته تأکید شده و روزهای مشخصی به عنوان روزهای کاری موردنظر تعیین نشده است. بنابراین در صورت تصویب این تبصره به شکل کنونی، یکی از روزهای هفته به جز جمعه، نظیر پنج‌شنبه یا شنبه، به پیشنهاد سازمان اداری و استخدامی کشور و تصویب هیات وزیران، از روزهای کاری دستگاه‌های اجرایی یادشده حذف می‌گردد. از این رو در صورتی که اراده قانونگذار بر حذف روز خاصی از ایام کاری کارکنان دولت تعلق گرفته، لازم است در لایحه حاضر بر آن تصریح گردد. شایان ذکر است در صورت اصرار قانون‌گذار مبنی بر کاهش یک روز از روزهای کاری کارکنان دولت، به منظور هماهنگی بیشتر روزهای کاری دستگاه‌های اجرایی کشور با روزهای کاری بین‌المللی، به نظر می‌رسد حذف روز شنبه از ایام کاری دستگاه‌های اجرایی موردنظر، نسبت به روز پنج‌شنبه، از اولویت بیشتری برخوردار است.

جدول ۱. طرح‌ها و لوایح مرتب با اصلاح ساعت و روزهای کاری کارکنان دولت در سال‌های اخیر

ردیف	عنوان طرح	تاریخ	شماره ثبت	نتیجه بررسی
۱	طرح حذف تبصره «۳» ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری	۱۳۹۰	۵۷۶ (دوره هشتم)	مسکوت
۲	طرح تعطیلی روز پنجشنبه کلیه مراکز اداری و آموزشی و قضائی در کلیه استان‌ها و شهرستان‌ها همانند تهران	۱۳۹۸	۵۷۱ (دوره دهم)	مسکوت
۳	لایحه اصلاح ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری (لایحه حاضر)	۱۴۰۱	۸۵۱ (دوره یازدهم)	بررسی در کمیسیون اجتماعی مجلس

۱. پیشنهاد قوانین و مقررات

پیشه و هنر و بازرگانی مربوط به کارگران و کارفرمایان مصوب سال ۱۳۲۸، مقصود از ساعات کار مدتی است که کارگر برای انجام کار در اختیار کارفرما می‌باشد و اوقات استراحت و صرف غذا جزء ساعات کار محسوب نمی‌شود. همچنین براساس ماده واحده لایحه قانون یکسان شدن ساعت کار کارمندان و کارگران، مصوب ۱۳۵۹/۴/۲۳ شورای انقلاب، از اول شهریور ماه سال ۱۳۵۹، ساعات کار کلیه کارمندان و کارگران مشمول قانون استخدام کشوری و سایر قوانین خاص استخدامی و کارگران مشمول قانون کار، یکسان و ۴۴ ساعت در هفته تعیین گردیده است. این در حالی است که آخرین معیار مورد عمل در این خصوص در فصل دوازدهم قانون مدیریت خدمات کشوری، مصوب ۱۳۸۶، با عنوان حقوق و تکالیف کارمندان مطرح شده است. براین اساس به استناد مواد «۸۷» و «۹۳»^۱ این قانون، ضوابطی در خصوص تعیین ساعت کاری کارکنان دولت در نظر گرفته شده است. براین اساس مطابق ماده «۸۷» این قانون، ساعات کار کارمندان دولت چهل و چهار ساعت در هفته تعیین شده و اختیار تصویب ترتیب و تنظیم ساعات کار ادارات به هیات وزیران واگذار شده است. همچنین اختیار تغییر

براساس اصل هفدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران^۱، تعطیل رسمی هفتگی روز جمعه است. همچنین مطابق بند سوم اصل چهل و سوم قانون اساسی، تنظیم برنامه اقتصادی کشور به صورتی که شکل و محتوا و ساعت کار چنان باشد که هر فرد علاوه بر تلاش شغلی، فرصت و توان کافی برای خودسازی معنوی، سیاسی و اجتماعی و شرکت فعال در رهبری کشور و افزایش مهارت و ابتکار را داشته باشد، از جمله ضوابط اقتصاد جمهوری اسلامی در نظر گرفته شده است. همچنین براساس بندهای «۹»، «۱۱»، «۱۲»، «۱۵» و «۲۶»^۲ سیاستهای کلی نظام اداری، توجه به سلامت اداری کارکنان و خدمت رسانی به مردم با عنایت به افزایش بهره‌وری، اثربخشی، پویایی و ابعاد زندگی خانوادگی کارمندان جزء مهمترین اهداف نظام اداری در خصوص ساعت کاری کارکنان است. بنابراین اصلاح و متناسب سازی ساعات کار و همچنین استفاده از ابزارهای ثانویه برای مدیریت عملکرد کارمندان در ساعات حضور بهم منظور نیل به اهداف یادشده از دستور کارهای مهم سیاستگذاری در حوزه مسائل نظام اداری به حساب می‌آید. طبق تبصره «۱» ماده «۲» قانون اجازه اجرای گزارش کمیسیون

۱. مبدأ تاریخ رسمی کشور هجرت پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) است و تاریخ هجری شمسی و هجری قمری هر دو معتبر است، اما مبنای کار ادارات دولتی هجری شمسی است. تعطیل رسمی هفتگی روز جمعه است.
 ۲. ۹- توجه به استحکام خانواده و ایجاد تعادل بین کار و زندگی افراد در نظام اداری.
 ۱۱- انعطاف پذیری و عدم تمرکز اداری و سازمانی با رویکرد افزایش اثربخشی، سرعت و کیفیت خدمات کشوری.
 ۱۲- توجه به اثربخشی و کارایی در فرآیندها و روشهای اداری به منظور تسریع و تسهیل در ارائه خدمات کشوری.
 ۱۵- توسعه نظام اداری الکترونیک و فراهم آوردن الزامات آن به منظور ارائه مطلوب خدمات عمومی.
 ۲۶- حمایت از روحیه نوآوری و ابتکار و اشاعه فرهنگ و بهبود مستمر به منظور پویایی نظام اداری.
 ۳. کلیه کارمندان دستگاه های اجرایی موظفند در ساعات تعیین شده موضوع ماده (۸۷) به انجام وظایف مربوط بپردازند و در صورتی که در مواقع ضروری خارج از وقت اداری مقرر و یا ایام تعطیل به خدمات آنان نیاز باشد براساس اعلام نیاز دستگاه مکلف به حضور در محل کار و انجام وظایف محوله در قبال حق الزحمه یا اضافه کاری برابر مقررات مربوط خواهند بود.

به بیماری صعب‌العلاج می‌باشند، و یا زنان سرپرست خانوار شاغل در دستگاه‌های اجرائی و بخش غیردولتی اعم از مشمولان قانون کار و قانون تأمین اجتماعی بنا به درخواست متقاضی از دستگاه اجرائی مستخدم و تأیید سازمان بهزیستی کشور یا وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی یا دادگستری، سی و شش ساعت در هفته با دریافت حقوق و مزایای چهل و چهار ساعت تعیین می‌شود. همچنین به موجب تصویب‌نامه هیأت وزیران در مورد ساعات کاری روزهای پنجشنبه کارکنان زن شاغل دارای فرزند زیر هفت سال و یا دانش‌آموز دوره ابتدایی^۲ با شماره ۰۹۲۴۸۲/ت/۴۷۸۶۳ هـ مورخ ۱۳۹۰/۱۲/۱۶، کارکنان زن شاغل در دستگاه‌های اجرائی موضوع ماده «۵» قانون مدیریت خدمات کشوری^۳ که دارای فرزند زیر هفت سال و یا فرزند دانش‌آموز دوره ابتدایی می‌باشند، ساعات کاری خود در روزهای پنجشنبه را می‌توانند در سایر روزهای هفته با رعایت سقف مقرر در ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری و یا از طریق دورکاری جبران نمایند. این در حالی است که عدم در نظر داشتن تمهیدات لازم در خصوص پیاده‌سازی این تصویب‌نامه، موجب بروز مشکلاتی در اجرایی‌سازی آن، در بسیاری از دستگاه‌های اجرائی کشور، شده است.^۴

ساعت کار کارمندان، در موارد ضروری و با رعایت سقف مذکور، به دستگاه‌های اجرائی ذی‌ربط اعطا شده و در خصوص تعیین میزان ساعات تدریس معلمان و اعضای هیأت علمی از ساعات موظف به طرح‌های طبقه‌بندی مشاغل ذی‌ربط ارجاع داده شده است. علاوه بر این، مطابق تبصره «۱» ماده «۸۷» این قانون، کارمندان می‌توانند با موافقت دستگاه اجرائی ساعات کار خود را تا یک چهارم ساعت کار روزانه (حداکثر ۱۱ ساعت) تقلیل دهند و میزان حقوق و مزایا و نحوه محاسبه سوابق خدمت این قبیل کارمندان متناسب با ساعات کار آنان تعیین خواهد شد. شایان ذکر است مطابق تبصره «۲» این ماده، دستگاه‌های اجرائی می‌توانند در موارد خاص با موافقت هیأت وزیران و رعایت سقف ساعات کار با توجه به شرایط جغرافیایی و منطقی‌های و فصلی، ساعات کار خود را به ترتیب دیگری تنظیم نمایند. همچنین براساس تبصره «۳» این ماده کلیه دستگاه‌های اجرائی استانی موظفند ساعات کار خود را در شش روز هفته تنظیم نمایند که البته ستاد مرکزی دستگاه‌های اجرائی مشمول این حکم نیستند. بنابراین به موجب احکام اخیرالذکر اختیار تعیین تعداد روزهای کاری ستاد مرکزی دستگاه‌های اجرائی به هیأت وزیران واگذار شده است.

به موجب ماده واحده قانون کاهش ساعات کار بانوان شاغل دارای شرایط خاص^۱ ساعات کار هفتگی بانوان شاغل که موظف به چهل و چهار ساعت کار در هفته هستند، اما دارای معلولیت شدید یا فرزند زیر شش سال تمام یا همسر یا فرزند معلول شدید یا مبتلا

۱. ساعات کار هفتگی بانوان شاغل اعم از رسمی، پیمانی و قراردادی که موظف به چهل و چهار ساعت کار در هفته هستند اما دارای معلولیت شدید یا فرزند زیر شش سال تمام یا همسر یا فرزند معلول شدید یا مبتلا به بیماری صعب‌العلاج می‌باشند و یا زنان سرپرست خانوار شاغل در دستگاه‌های اجرائی موضوع ماده (۲۲۲) قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ و بخش غیردولتی اعم از مشمولان قانون کار و قانون تأمین اجتماعی بنا به درخواست متقاضی از دستگاه اجرائی مستخدم و تأیید سازمان بهزیستی کشور یا وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی یا دادگستری، سی و شش ساعت در هفته با دریافت حقوق و مزایای چهل و چهار ساعت تعیین می‌شود.

۲. هیأت عمومی دیوان عدالت اداری درخواست ابطال این تصویب‌نامه را مبنی بر مغایرت با تبصره «۳» ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری رد کرده است. متن رای هیأت عمومی به شرح ذیل است:

«اولاً در صدر ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب سال ۱۳۸۶ پس از اعلام میزان ساعات کار کارمندان دولت (چهل و چهار ساعت در هفته) مقرر شده است که ترتیب و تنظیم ساعات کار ادارات با پیشنهاد سازمان {اداری و استخدامی کشور} و تصویب هیأت وزیران تعیین می‌گردد و بر همین اساس هیأت وزیران بر مبنای حکم قانونی فوق صلاحیت ترتیب و تنظیم ساعات کار ادارات را دارد.

ثانیاً حکم مقرر در تبصره «۳» ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری که براساس آن: «کلیه دستگاه‌های اجرائی استانی موظفند ساعات کار خود را در شش روز هفته تنظیم نمایند»، ناظر به تکلیف مدیران استان‌ها در تعیین ساعات کاری است و مانع از اعمال اختیار هیأت وزیران به شرح مقرر در صدر ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری نیست و در تبصره «۲» ماده قانونی مذکور نیز مقرر شده است که: «دستگاه‌های اجرائی می‌توانند در موارد خاص با موافقت هیأت وزیران و رعایت سقف ساعات کار با توجه به شرایط جغرافیایی و منطقی‌های و فصلی ساعات کار خود را به ترتیب دیگری تنظیم نمایند.»

ثالثاً استفاده از ظرفیت دورکاری به معنای کاهش ساعات کاری نیست و این امر با تعطیلی متفاوت است و در مقررات مورد عمل نیز استفاده از دورکاری پیش‌بینی شده است.

رابعاً حکم تصویب‌نامه شماره ۰۹۲۴۸۲/ت/۴۷۸۶۳ هـ مورخ ۱۳۹۰/۱۲/۱۶ هیأت وزیران که برای کارکنان زن شاغل در دستگاه‌های اجرائی موضوع ماده «۵» قانون مدیریت خدمات کشوری که دارای فرزند زیر هفت سال و یا فرزند دانش‌آموز دوره ابتدایی هستند، تسهیلاتی را در نظر گرفته است، حکمی منطقی و در انطباق با بند «۱۰» اصل سوم قانون اساسی است.

بنا به مراتب فوق، تصویب‌نامه شماره ۰۹۲۴۸۲/ت/۴۷۸۶۳ هـ مورخ ۱۳۹۰/۱۲/۱۶ هیأت وزیران خلاف قانون و خارج از حدود اختیار نیست و ابطال نشد.

۳. دستگاه اجرائی: کلیه وزارتخانه‌ها، مؤسسات دولتی، مؤسسات یا نهادهای عمومی غیردولتی، شرکت‌های دولتی و کلیه دستگاه‌هایی که مشمول قانون بر آنها مستلزم ذکر و یا تصریح نام است از قبیل شرکت ملی نفت ایران، سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران، بانک مرکزی، بانک‌ها و بیمه‌های دولتی، دستگاه اجرائی نامیده می‌شوند.

۴. به عنوان مثال در برخی از دستگاه‌های اجرائی کشور، که تعداد مشمولین تصویب‌نامه یادشده در آن‌ها زیاد است، ارائه خدمات عمومی در روز پنجشنبه با مشکل مواجه شده و همچنین در سایر روزهای هفته نیز امکان استمرار فعالیت مشمولین مذکور با مشکلاتی همراه است.

۲. ساعات کار کارکنان دولت در شرایط کنونی

به استناد تصویب نامه هیات وزیران، با شماره ۲۴۳۱۸۷، مورخ ۱۴۰۱/۱۲/۲۴، ساعات آغاز به کار ادارات و مشاغل مختلف به شرح جدول زیر تعیین شده است.^۱

جدول ۲. ساعات آغاز به کار ادارات و مشاغل مختلف

ردیف	واحد	ساعت آغاز به کار (صبح)
۱	واحدهای نظامی، انتظامی و امنیتی	۶:۳۰
۲	واحدهای صنعتی	۷:۰۰
۳	الف: واحدهای ستادی (دستگاههای اجرایی ملی) مستقر در شهر تهران	شناور از ۷:۰۰ تا ۹:۰۰
	ب: واحدهای استانی	۳۷:۰۰
۴	الف: مقطع متوسطه	۷:۳۰
	ب: مقطع ابتدایی	۸:۰۰
مدارس به نحوی برنامه ریزی نمایند که از نیم ساعت قبل نسبت به پذیرش دانش آموزان اقدام و در فرصت مذکور برنامه های فرهنگی، تربیتی و ورزشی اجرا شود.		
۵	بانکها	۷:۳۰
	حضور کارمندان بانکها نیم ساعت زودتر (ساعت ۷:۰۰ صبح) است.	
۶	مراکز آموزش عالی و پژوهشی و بخش های آموزشی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (اعم از دانشگاهها و بیمارستانها)	۸:۰۰
۷	اصناف و بازاریان	۹:۳۰

۱. پیش از این، ساعات آغاز به کار ادارات و مشاغل مختلف براساس تصویب نامه هیات وزیران، با شماره ۱۲۷۷۹۷، مورخ ۱۳۹۲/۰۷/۱۶، تعیین شده بود. شایان ذکر است مهمترین تفاوت تصویب نامه مصوب ۱۴۰۱ با تصویب نامه مصوب ۱۳۹۲ در شناورسازی ساعات آغاز به کار ادارات در واحدهای ستادی (دستگاههای اجرایی ملی) مستقر در شهر تهران است.
۲. مطابق بند «۶» این تصویب نامه در مواردی که مطابق این تصویب نامه ساعت آغاز به کار ادارات شناور است، لازم است روسای ادارات ستادی و استانی به گونه ای برنامه ریزی و نظارت کنند که ساعات کار شناور، هیچ خدشه ای در نحوه پاسخگویی و ارائه خدمات ایجاد ننماید.
۳. مطابق بند «۲» این تصویب نامه ساعت آغاز به کار ادارات (به استثنای واحدهای عملیاتی خدمت رسان آموزشی، بهداشتی و...) در تمامی استانها در ماه مبارک رمضان به صورت شناور، از ساعت ۷:۰۰ تا ۹:۰۰ صبح بوده و این ساعات در روزهای بعد از شبهای قدر، ۹:۰۰ صبح است.

انرژی، ساعات آغاز به کار و خاتمه تمامی دستگاه‌های اجرایی و بانک‌ها، شهرداری‌ها و سایر نهادهای عمومی از پانزدهم خردادماه تا پانزدهم شهریورماه هر سال، از ساعت ۶:۰۰ الی ۱۳:۰۰ است. همچنین در این بند تاکید شده است که دستگاه‌های مشمول برای رعایت ساعات کاری هفتگی کارکنان، موظفند باقی‌مانده ساعات را به صورت دورکاری تعریف کنند. براساس گزارش سازمان اداری و استخدامی کشور^۴ در شرایط کنونی ساعت شروع و پایان کار کارمندان دولت به شرح جدول ذیل است.

طبق تبصره بند «۱» تصویب‌نامه یادشده^۱، دستگاه‌های اجرایی در تعامل با یکدیگر مکلفند، درخصوص والدینی که هر دو در دستگاه‌های اجرایی شاغل هستند و دارای فرزند در مقاطع پیش دبستان و دبستان می‌باشند، با شناور شدن ساعت شروع به کار یکی از آن‌ها موافقت نمایند. همچنین مطابق بند «۳» این تصویب‌نامه^۲ در اقلیم‌های بسیار سرد یا بسیار گرم کشور، ساعت آغاز بکار دستگاه‌های اجرایی موضوع این تصویب‌نامه با یک ساعت تاخیر یا تعجیل از ساعات مندرج در جدول «۲» قابل تعیین است. طبق بند «۴» تصویب‌نامه مذکور^۳ به منظور مدیریت بهینه مصرف

جدول ۳. ساعت شروع و پایان کار کارمندان دولت

ساعت کاری	روزهای کاری	سطح دستگاه
۸ - ۱۶:۳۰	شنبه تا چهارشنبه	ستادی
۷ - ۱۴:۳۰	شنبه تا چهارشنبه	استانی
۷ - ۱۳:۳۰	پنج‌شنبه	

۱. در راستای حمایت از خانواده و کاهش دغدغه والدینی که هر دو در دستگاه‌های اجرایی شاغل هستند و دارای فرزند در مقاطع پیش دبستان و دبستان می‌باشند، دستگاه‌های اجرایی در تعامل با یکدیگر مکلفند با شناور شدن ساعت شروع به کار یکی از والدین موافقت نمایند. کارکنان زن سرپرست خانوار دارای شرایط بالا نیز مشمول این حکم می‌باشند.
 ۲. با توجه به تنوع اقلیمی کشور و فصول بسیار سرد و بسیار گرم سال، ساعت آغاز بکار دستگاه‌های اجرایی موضوع این تصویب‌نامه با یک ساعت تاخیر یا تعجیل از ساعات مندرج در جدول موضوع بند «۱» این تصویب‌نامه قابل تعیین است. هماهنگی و اطلاع‌رسانی در این خصوص با استانداران خواهد بود.
 ۳. به منظور مدیریت بهینه مصرف انرژی، ساعات آغاز به کار و خاتمه تمامی دستگاه‌های اجرایی (موضوع ماده «۵» قانون مدیریت خدمات کشوری) و بانک‌ها، شهرداری‌ها و سایر نهادهای عمومی از پانزدهم خردادماه تا پانزدهم شهریورماه هر سال، از ساعت ۶:۰۰ الی ۱۳:۰۰ است. تمامی دستگاه‌های اجرایی مکلفند از یک ساعت قبل از خاتمه کار و در مناطق گرمسیری همزمان با خاتمه کار، دستگاه‌های سرمایشی را خاموش نمایند. دستگاه‌های مشمول برای رعایت ساعات کاری هفتگی کارکنان، موظفند باقی‌مانده ساعات را به صورت دورکاری تعریف کنند.

۴. سازمان اداری و استخدامی کشور. (۱۴۰۱). ساعت کار کارکنان دولت (پیشنهادی برای ایجاد تعادل میان کار و زندگی). (تدوین‌کننده: نازک نویری).

۲ مطابق تبصره «۴» لایحه حاضر همه دستگاه‌های اجرایی اعم از ستادی و استانی، به استثنای بخش عملیاتی مراکز و واحدهای خدمت‌رسانی نظیر واحدهای ذی‌ربط بهزیستی، بانک‌ها، بیمارستان‌ها، مراکز بهداشتی - درمانی، اماکن ورزشی و واحدهای نظامی، انتظامی و امنیتی موظفند ساعات کار خود را در پنج روز هفته تنظیم نمایند. براین اساس در لایحه حاضر صرفاً بر ضرورت تنظیم ساعات کاری دستگاه‌های یادشده در پنج روز هفته تأکید شده و روزهای مشخصی به عنوان روزهای کاری موردنظر تعیین نشده است. بنابراین در صورت تصویب این تبصره به شکل کنونی، یکی از روزهای هفته به جز جمعه، نظیر پنج‌شنبه یا شنبه، به پیشنهاد سازمان اداری و استخدامی کشور و تصویب هیات وزیران، از روزهای کاری دستگاه‌های اجرایی یادشده حذف می‌گردد. از این رو در صورتی که اراده قانونگذار بر حذف روز خاصی از ایام کاری کارکنان دولت تعلق گرفته، لازم است در لایحه حاضر بر آن تصریح گردد.

شایان ذکر است در صورت اصرار قانون‌گذار مبنی بر کاهش یک روز از روزهای کاری کارکنان دولت، به منظور هماهنگی بیشتر روزهای کاری دستگاه‌های اجرایی کشور با روزهای کاری بین‌المللی، به نظر می‌رسد حذف روز شنبه از ایام کاری دستگاه‌های اجرایی موردنظر، نسبت به روز پنج‌شنبه، از اولویت بیشتری برخوردار است.

۳ مطابق بررسی‌های انجام شده و با توجه به جدول ۳، در شرایط کنونی حذف یک روز از ایام کاری دستگاه‌های اجرایی یادشده در سطح استانی، موجب افزایش حدود یک ساعت و پانزده دقیقه‌ای ساعت کاری در سایر روزهای هفته خواهد شد. این در حالی است که هر چند تغییر یادشده می‌تواند موجب هماهنگی بیشتر ساعات کاری دستگاه‌های اجرایی در سطح استان و مرکز گردد و صرفه‌جویی در مصرف انرژی و تسهیل گردشگری را در پی داشته باشد، اما با توجه به اینکه بهره‌وری کارکنان دستگاه‌های اجرایی در ساعات پایانی روز، بازده نزولی به مقیاس داشته و کاهش روزهای کاری هفتگی می‌تواند کاهش ارائه خدمات عمومی

بسیاری از مسائل عمومی، نظیر تنظیم حدود ساعات کاری کارمندان بخش عمومی، ابعاد و زوایای متعددی داشته و تأثیرات گوناگونی بر شئون مختلف زندگی مردم به همراه دارد. براین اساس به نظر می‌رسد ارزیابی چندجانبه چنین موضوعاتی در نظام خط‌مشی‌گذاری عمومی کشور ضروری بوده و از ملزومات مهم ارزیابی عالمانه و عادلانه به شمار می‌رود. در این امتداد در ارزیابی لایحه حاضر منظرهای گوناگونی نظیر اقتصادی، فرهنگی و حقوقی مورد توجه بوده و سعی شده در کنار توجه به ضرورت ارتقاء بهره‌وری اقتصادی، به مفاهیمی نظیر ارتقاء سطح بهره‌وری اجتماعی نیز پرداخته شود. براین اساس در ادامه، ارزیابی لایحه حاضر در نه محور به شرح ذیل، ارائه می‌شود.

۱ در مقدمه لایحه حاضر، در تبیین دلایل توجیهی این لایحه به بندهای «۱»، «۹»، «۱۲» و «۱۷» سیاست‌های کلی نظام اداری مبنی بر نهادینه‌سازی فرهنگ سازمانی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و کرامت انسانی و ارج نهادن به سرمایه‌های انسانی و اجتماعی، توجه به استحکام خانواده و ایجاد تعادل بین کار و زندگی افراد در نظام اداری، توجه به اثربخشی و کارایی در فرآیندها و روش‌های اداری به منظور تسریع و تسهیل در ارائه خدمات کشوری و خدمات‌رسانی برتر، نوین و کیفی به منظور ارتقای سطح رضایت‌مندی و اعتماد مردم، اشاره شده است. این در حالی است که در مقدمه‌ی این لایحه، توضیحات کافی در خصوص چگونگی ارتباط دلایل توجیهی مطرح شده و احکام پیشنهاد شده، مطرح نشده است. به عنوان مثال دلایل توجیهی کافی در خصوص چگونگی تأثیرگذاری کاهش یک روز کاری و افزایش ساعات کاری در سایر روزهای هفته، بر اجرایی‌سازی بندهای «۱»، «۹»، «۱۲» و «۱۷» سیاست‌های کلی نظام اداری ارائه نشده است. این در حالی است که به موجب بند «۲» ماده «۱۳۱» آئین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی در لوایح قانونی که از طرف دولت به مجلس پیشنهاد می‌شود، باید دلایل لزوم تهیه و پیشنهاد آن در مقدمه لایحه به وضوح درج شود. براین اساس، فارغ از محتوای لایحه‌ی حاضر، ضروری است دلایل توجیهی آن در مقدمه به وضوح مطرح گردد.

۱. لوایح قانونی که از طرف دولت به مجلس پیشنهاد می‌شود، باید:

۱- دارای موضوع و عنوان مشخص باشد.

۲- دلایل لزوم تهیه و پیشنهاد آن در مقدمه لایحه به وضوح درج شود.

۳- دارای موادی متناسب با اصل موضوع و عنوان لایحه باشد.

۲. مطابق اصل هفدهم قانون اساسی، تعطیل رسمی هفتگی روز جمعه است.

و محل زندگی، سطح بالاتر ترافیک، محدودیت‌های زیرساختی و... متناسب‌تر و هماهنگ‌تر است. حال آن که در خصوص شهرستان‌های کوچک چنین فرضیاتی صادق نیست.

۵ همانطور که اشاره شد مطابق تبصره «۴» لایحه حاضر همه دستگاه‌های اجرایی، به استثنای بخش عملیاتی مراکز و واحدهای خدمت‌رسانی نظیر واحدهای ذی‌ربط بهزیستی، بانک‌ها، بیمارستان‌ها، مراکز بهداشتی - درمانی، اماکن ورزشی و واحدهای نظامی، انتظامی و امنیتی موظفند ساعات کار خود را در پنج روز هفته تنظیم نمایند. این در حالی است که عبارت «بخش عملیاتی مراکز و واحدهای خدمت‌رسانی» در نظام قانونی کشور تعریف مشخصی نداشته و بر این اساس در ادامه تبصره مذکور و در تبیین مقصود عبارت یادشده به ارائه مثال‌هایی در این خصوص اقدام شده است. بنابراین در صورتی که تکلیف مذکور مبنی بر تنظیم ساعات کار هفتگی در پنج روز کاری شامل مدارس و واحدهای آموزشی نیز گردد، توجه به این نکته ضروری است که با عنایت به محدودیت فضای آموزشی و نیروی انسانی و همچنین تعداد بالای دانش‌آموزان در برخی از مناطق محروم کشور، لازم است برخی از مدارس به صورت دو شیفت و شش روز در هفته به ارائه خدمات آموزشی بپردازند. این در حالی است که با توجه به اقتضات خاص آموزشی و اقلیمی مناطق گوناگون کشور، امکان تعدیل روزهای کاری مدارس از طریق شورای آموزش و پرورش استان وجود خواهد داشت دارد. شایان ذکر است هرچند در شرایط کنونی همه دانشگاه‌های دولتی و مراکز آموزش عالی کشور می‌توانند از ارائه خدمت در روزهای پنجشنبه خودداری کنند، اما با توجه به اینکه برخی از دانشگاه‌ها نظیر دانشگاه آزاد، پیام‌نور و علمی کاربردی به منظور تسهیل ادامه تحصیل دانشجویان و همچنین بهره‌گیری از دانش و تخصص اعضای هیات علمی دانشگاه‌های دولتی در روزهای پنجشنبه نیز دایر هستند، بنابراین الزام واحدهای مذکور به عدم فعالیت در روزهای پنجشنبه می‌تواند در اجرای برنامه‌های آموزشی برخی از این واحدها اختلال ایجاد نماید.^۲

۶ مطابق تبصره «۳» لایحه حاضر، متناسب با تغییرات فناوری و در شرایط اضطرار و بحران نظیر آلودگی هوا، کمبود انرژی، وقوع حوادث غیرمترقبه، شیوع بیماری‌های فراگیر و یا در ایام خاص نظیر ماه مبارک رمضان، به پیشنهاد سازمان اداری و استخدامی کشور و تصویب هیات وزیران، ساعت کار و نحوه ارائه

به شهروندان و بنگاه‌های اقتصادی را به همراه داشته باشد، بنابراین به نظر می‌رسد، فرضیه تاثیر مثبت توزیع ساعت کاری کارکنان دولت در پنج روز هفته بر افزایش اثربخشی و کارایی نیروی انسانی دستگاه‌های اجرایی در سطح استان‌ها به اثبات نرسیده است. بر این اساس و با توجه به احتمال عدم هم‌سویی پیشنهاد حاضر با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و شعار سال (مهار تورم و رشد تولید)، پیشنهاد می‌شود انجام پژوهش‌های شواهدمحور و مبتنی بر داده‌های عینی به منظور سنجش تاثیر تصمیمات موردنظر بر سطح کیفی خدمات ارائه شده به شهروندان، رضایت ذینفعان گوناگون این حوزه، رفاه کارکنان و سیاست‌های کلان اقتصادی در دستور کار دولت و مجلس قرار گرفته و تا زمانی که از وجوه مثبت کاهش تعداد روزهای کاری کارکنان اطمینان حاصل نشده، از تصویب آن پرهیز گردد.^۱

۴ یکی از دلایل توجیهی مطرح شده در مقدمه‌ی لایحه حاضر، در خصوص کاهش تعداد روزهای کاری کارکنان دولت، با استناد به بند «۱» سیاست‌های کلی نظام اداری، در قالب ضرورت توجه بیشتر به استحکام خانواده و تعادل کار و زندگی افراد در نظام اداری مطرح شده است. این در حالی است که همانطور که اشاره شد، تعطیلی پنج‌شنبه‌ها در دستگاه‌های اجرایی سطح استانی، موجب افزایش حدود یک ساعت و پانزده دقیقه‌ای ساعت کاری در سایر روزهای هفته خواهد شد. بر این اساس کاهش تعداد روزهای کاری کارکنان دولت، هر چند می‌تواند موجب تناسب بیشتر روزهای کاری ادارات و مدارس گردد، اما از سوی دیگر با توجه به قانون کاهش ساعات کار بانوان شاغل دارای شرایط خاص و تصویب‌نامه هیات وزیران در مورد ساعات کاری روزهای پنجشنبه کارکنان زن شاغل دارای فرزند زیر هفت سال و یا دانش‌آموز دوره ابتدایی با شماره ۹۲۴۸۲/ت/۴۷۸۶۳ هـ و با عنایت به این نکته که این مساله عملاً باعث انتقال زمان رسیدگی به امور خانواده از طول هفته به انتهای هفته خواهد شد، بنابراین به نظر می‌رسد فرضیه تاثیر مثبت توزیع ساعت کاری کارکنان دولت در پنج روز هفته بر تقویت استحکام خانواده نیز به اثبات نرسیده است. شایان ذکر است که در خصوص تصمیم‌گیری پیرامون توزیع ساعات کاری کارکنان دولت در روزهای هفته، می‌توان با توجه به مزایا و معایب هر یک از سناریوها به صورت اقتضائی اقدام نمود. به عنوان مثال به نظر می‌رسد تجمیع ساعات کاری کارکنان در پنج روز هفته با اقتضات کلان شهرها از جمله مسافت‌های طولانی بین محل کار

۱. مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۳۹۸). اظهار نظر کارشناسی درباره: «طرح تعطیلی روز پنجشنبه کلیه مراکز اداری و آموزشی و قضائی در کلیه استان‌ها و شهرستان‌ها همانند تهران». شماره مسلسل: ۱۶۵۳۰.

۲. مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۳۹۸). اظهار نظر کارشناسی درباره: «طرح تعطیلی روز پنجشنبه کلیه مراکز اداری و آموزشی و قضائی در کلیه استان‌ها و شهرستان‌ها همانند تهران». شماره مسلسل: ۱۶۵۳۰.

محدود شود و **ثانیا** در خصوص برخی از شرایط و ایام خاص نظیر ماه مبارک رمضان در لایحه حاضر تعیین تکلیف صورت پذیرد. براین اساس با توجه به اصل چهل و سوم قانون اساسی مبنی بر تنظیم ساعت کار به صورتی که علاوه بر تلاش شغلی، فرصت کافی برای خودسازی معنوی نیز وجود داشته باشد و با عنایت به آموزه‌های دین مبین اسلام مبنی بر مدارا با مستخدمین در ماه مبارک رمضان^۲، پیشنهاد می‌شود در لایحه حاضر، کاهش شش ساعت از ساعات کاری هفتگی در ایام ماه مبارک رمضان (روزانه یک ساعت) مورد تصریح قرار گیرد.

شایان ذکر است ادبیات نگارشی تبصره «۳» لایحه حاضر، از استحکام ادبی لازم، موضوع جزء «۴» بند «۹» سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری، برخوردار نبوده و از این رو نیازمند بازنویسی و اصلاح است.

۷ مطابق تبصره «۱» لایحه حاضر کارمندان می‌توانند با موافقت دستگاه اجرایی ساعات کار خود را تا یک‌چهارم ساعت کار روزانه (حداکثر ۱۰) ساعت) تقلیل دهند. در این تبصره همچنین تاکید شده است که میزان حقوق و مزایا، نحوه محاسبه سوابق خدمت این قبیل کارمندان متناسب با ساعات کار آنان تعیین خواهد شد. این در حالی است که با توجه به مجموع ساعات کاری هفتگی پیشنهادی در لایحه‌ی حاضر (چهل و دو ساعت و سی دقیقه در هفته)، یک‌چهارم این ساعات کار، معادل ده ساعت و سی و هفت دقیقه و سی ثانیه خواهد شد. بنابراین ذکر عبارت حداکثر (۱۰) ساعت در این تبصره بیانگر نوعی تعارض درونی در متن لایحه محسوب شده و از این رو مغایر اجزا سوم^۳ و چهارم^۴ بند نهم سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری مبنی بر شفافیت و عدم ابهام و استحکام ادبی در قانونگذاری و قانون‌نویسی است. براین اساس پیشنهاد می‌شود عبارت یک‌چهارم ساعت کار روزانه از متن لایحه پیشنهادی حذف شده و صرفاً بر عدد حداکثر ده ساعت تاکید گردد. همچنین ضروری است پس از ذکر عبارت «حداکثر ده ساعت»، عبارت «در هفته» نیز اضافه گردد تا از بروز تفاسیر

خدمت کارمندان، فارغ از سقف مذکور در این ماده تعیین می‌شود. براین اساس تعیین ساعت کار و نحوه ارائه خدمات کارمندان، فارغ از سقف ساعت‌کاری یادشده، از دو منظر به شرح ذیل قابل طرح و بررسی است.

– مغایرت با اصل هشتاد و پنجم قانون اساسی: با توجه به اینکه واگذاری اختیار تعیین ساعت کار و نحوه ارائه خدمات کارمندان، فارغ از سقف مذکور در ماده (۸۷) قانون مدیریت خدمات کشوری، در شرایط خاص و اضطراری، به پیشنهاد سازمان اداری و استخدامی کشور و تصویب هیئت وزیران دارای ماهیت تقنینی بوده و ایجاد کننده حق و تکلیف است، به نظر می‌رسد این موضوع مغایر با اصل «۸۵» قانون اساسی مبنی بر عدم قابلیت واگذاری اختیارات قانون‌گذاری مجلس به سایر اشخاص و هیات‌ها است.

– عدم مغایرت با اصل هشتاد و پنجم قانون اساسی به استناد اصل یکصد و بیست و ششم این قانون: با توجه به تغییرات مستمر در فناوری‌های اداره امور عمومی و گسترش بروز شرایط اضطراری و وقایع غیرمترقبه نظیر بیماری کرونا، آلودگی هوا، کمبود انرژی و... و ضرورت وجود اختیارات لازم در هیات وزیران به منظور انجام واکنش سریع و مناسب در مواجهه با شرایط یادشده و همچنین با عنایت به اصل یکصد و بیست و ششم قانون اساسی مبنی بر اینکه مسئولیت امور اداری و استخدامی کشور مستقیماً برعهده رئیس جمهور است، بنابراین واگذاری اختیار تعیین ساعت کار و نحوه ارائه خدمات کارمندان، فارغ از سقف مذکور در ماده (۸۷) قانون مدیریت خدمات کشوری، در شرایط خاص و اضطراری، به پیشنهاد سازمان اداری و استخدامی کشور و تصویب هیئت وزیران ضروری به نظر می‌رسد. براساس توضیحات مطرح شده و به منظور رعایت توأمان ملاحظات یادشده در هر یک از منظرهای مذکور، پیشنهاد می‌شود **اولاً** اختیار هیات وزیران برای تغییر سقف ساعت کاری کارمندان در شرایط خاص و اضطراری، به بیست درصد (۲۰٪) این سقف (بیست درصد چهل و دو ساعت و سی دقیقه معادل هشت ساعت و سی دقیقه)

۱. سمت نمایندگی قائم به شخص است و قابل واگذاری به دیگری نیست. مجلس نمی‌تواند اختیار قانونگذاری را به شخص یا هیأتی واگذار کند ولی در موارد ضروری می‌تواند اختیار وضع بعضی از قوانین را با رعایت اصل هفتاد و دوم به کمیسیون‌های داخلی خود تفویض کند، در این صورت این قوانین در مدتی که مجلس تعیین می‌نماید به صورت آزمایشی اجرا می‌شود و تصویب نهایی آن‌ها با مجلس خواهد بود. همچنین مجلس شورای اسلامی می‌تواند تصویب دائمی اساسنامه سازمان‌ها، شرکت‌ها، مؤسسات دولتی یا وابسته به دولت را با رعایت اصل هفتاد و دوم به کمیسیون‌های ذی‌ربط واگذار کند و یا اجازه تصویب آن‌ها را به دولت بدهد. در این صورت مصوبات دولت نباید با اصول و احکام مذهب رسمی کشور و یا قانون اساسی مغایرت داشته باشد. تشخیص این امر به ترتیب مذکور در اصل نود و ششم با شورای نگهبان است. علاوه بر این، مصوبات دولت نباید مخالف قوانین و مقررات عمومی کشور باشد و به منظور بررسی و اعلام عدم مغایرت آن‌ها با قوانین مزبور باید ضمن ابلاغ برای اجرا به اطلاع رئیس مجلس شورای اسلامی برسد.

۲. رئیس جمهور مسئولیت امور برنامه و بودجه و امور اداری و استخدامی کشور را مستقیماً بر عهده دارد و می‌تواند اداره آن‌ها را به عهده دیگری بگذارد.

۳. توضیحات تکمیلی در این خصوص در گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۷) با عنوان امکان‌سنجی کاهش ساعات کاری در ماه مبارک رمضان (شماره مسلسل: ۱۵۸۵۰) مطرح شده است.

۴. رعایت اصول قانون‌گذاری و قانون‌نویسی و تعیین سازوکار برای انطباق لوائح و طرح‌های قانونی با تأکید بر: شفافیت و عدم ابهام.

۵. رعایت اصول قانون‌گذاری و قانون‌نویسی و تعیین سازوکار برای انطباق لوائح و طرح‌های قانونی با تأکید بر: استحکام در ادبیات و اصطلاحات حقوقی.

احتمالی مغایر با هدف قانون‌گذار جلوگیری شود.

۸۸ در اصلاحات مدنظر برای ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری در لایحه حاضر، عنوان شده که ساعات کار کارمندان دولت چهل و دو ساعت و سی دقیقه در هفته است و ترتیب و تنظیم ساعات کار ادارات به پیشنهاد سازمان اداری و استخدامی کشور و تصویب هیات وزیران تعیین می‌گردد.^۱ براین اساس در لایحه حاضر پیشنهاد شده است ساعات کار کارمندان دولت از چهل و چهار ساعت در هفته به چهل و دو ساعت و سی دقیقه در هفته کاهش یابد.^۲ این در حالی است که براساس گزارش سازمان اداری و استخدامی کشور^۳ و با توجه به جدول شماره ۳ در شرایط کنونی، ساعات کار کارکنان دولت در ستاد مرکزی دستگاه‌های اجرایی کشور، معادل چهل و دو ساعت و سی دقیقه در هفته و برای سایر کارکنان دولت معادل چهل و چهار ساعت در هفته در نظر گرفته شده است. براین اساس ساعات کاری منظور شده در شرایط کنونی برای کارکنان دولت در سطح ستاد مرکزی دستگاه‌های اجرایی کشور، مغایر با ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری ارزیابی شده و فارغ از مغایرت مذکور، با توجه به بروز تبعیض ناروا میان این دسته از کارکنان با سایر کارکنان دولت، مغایر بندهای نهم^۴ و دهم^۵ اصل سوم قانون اساسی مبنی بر ایجاد نظام اداری صحیح و رفع تبعیضات ناروا ارزیابی می‌شود. براین اساس با توجه به اینکه افزایش ساعات کاری کارکنان دولت در سطح ستاد مرکزی دستگاه‌های اجرایی کشور می‌تواند موجب نارضایتی ایشان شده و از سوی دیگر رفع تبعیضات ناروای یادشده ضروری به نظر می‌رسد، بنابراین کاهش یک ساعت و نیم از ساعات کاری کارکنان دولت در لایحه حاضر می‌تواند بستری مناسب برای یکسان‌سازی ساعات کاری کارکنان دولت در سطح ستاد و استان در نظر گرفته شود و از این رو مورد تایید است. شایان ذکر است که کاهش بیشتر ساعات کاری کارکنان دولت در لایحه حاضر، نه تنها می‌تواند باعث کاهش

عملکرد و کارآمدی دستگاه‌های اجرایی و اخلال در نظام اقتصادی کشور^۶ و همچنین تحمیل هزینه‌های جدید به دستگاه‌های اجرایی گردد، بلکه مغایر اصل هفتاد و پنجم قانون اساسی^۷ مبنی بر ضرورت تعیین طریق تأمین هزینه‌ی جدید در پیشنهادات مطرح شده در خصوص لوایح قانونی است. همچنین در متن پیشنهادی برای اصلاح ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری در حالی از واژه «ادارات» استفاده شده که این واژه در قانون مدیریت خدمات کشوری تعریف نشده است. براین اساس پیشنهاد می‌شود عبارت «دستگاه اجرایی» جایگزین واژه «ادارات» گردد.^۸

۹ مطابق تبصره «۵» لایحه حاضر در همه قوانین و مقرراتی که از مبنای چهل و چهار ساعت کار در هفته و یکصد و هفتاد و شش ساعت کار در ماه استفاده شده است، از تاریخ ابلاغ این قانون به ترتیب به چهل و دو ساعت و سی دقیقه کار در هفته و یکصد و هفتاد ساعت کار در ماه اصلاح می‌شود. این در حالی است که همان‌طور که در اظهارنظر اداره کل تدوین قوانین مجلس در پیوست لایحه حاضر نیز مطرح شده است، اشاره کلی به قوانین و مقررات در این تبصره مغایر سیاست‌های تنقیحی مجلس شورای اسلامی بوده و لازم است فهرست قوانین مورد نظر به دقت احصا و ذکر شود. به عنوان مثال با توجه به اینکه در ماده «۵۱» قانون کار^۹ و تبصره «۱» آن^{۱۰}، مجموع ساعات کاری هفتگی کارگران حداکثر به میزان ۴۴ ساعت تعیین شده، این ابهام به وجود می‌آید که آیا اصلاح مذکور در قانون مدیریت خدمات کشوری، شامل حال نیروهای کارگری نیز می‌شود یا خیر؟ براین اساس تبصره «۵» لایحه حاضر، مغایر با جزء «۳» بند «۹» سیاست‌های کلی نظام قانونگذاری، مبنی بر لزوم رعایت شفافیت و عدم ابهام در قانون‌گذاری و قانون‌نویسی، ارزیابی می‌شود.

۱. همچنین در ادامه این مطرح شده است که تغییر ساعت کار کارمندان با رعایت سقف مذکور و در چارچوب ضوابط پیشنهادی سازمان اداری و استخدامی کشور که به تصویب هیات وزیران می‌رسد، برعهده دستگاه ذی‌ربط می‌باشد. میزان ساعات تدریس معلمان و اعضای هیات علمی از ساعات موظف، در طرح‌های طبقه‌بندی مشاغل ذی‌ربط تعیین خواهد شد.
۲. شایان ذکر است براساس گزارش سازمان اداری و استخدامی کشور (۱۴۰۱) میانگین ساعت کار در کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه از ۱۹۶۰ ساعت در سال ۱۹۷۰، به ۱۷۲۷ ساعت در سال ۲۰۲۰ رسیده است.
۳. سازمان اداری و استخدامی کشور. (۱۴۰۱). ساعت کار کارکنان دولت (پیشنهادی برای ایجاد تعادل میان کار و زندگی). (تدوین‌کننده: نازک نوبری).
۴. رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه، در تمام زمینه‌های مادی و معنوی.
۵. ایجاد نظام اداری صحیح و حذف تشکیلات غیر ضرور.
۶. مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۳۹۰). اظهارنظر کارشناسی درباره: «طرح حذف تبصره «۳» ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری». شماره مسلسل: ۲۱۰۱۱۰۳۶.
۷. طرح‌های قانونی و پیشنهادهای و اصلاحاتی که نمایندگان در خصوص لوایح قانونی عنوان می‌کنند و به تقلیل درآمد عمومی یا افزایش هزینه عمومی می‌انجامد، در صورتی قابل طرح در مجلس است که در آن طریق جبران کاهش درآمد یا تأمین هزینه جدید نیز معلوم شده باشد.
۸. مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۳۹۳). نقد و بررسی قانون مدیریت خدمات کشوری. شماره مسلسل: ۱۳۷۴۱.
۹. ساعت کار در این قانون مدت زمانی است که کارگر نیرو یا وقت خود را به منظور انجام کار در اختیار کارفرما قرار می‌دهد. به غیر از مواردی که در این قانون مستثنی شده است ساعات کار کارگران در شبانه روز نباید از ۸ ساعت تجاوز نماید.
۱۰. کارفرما با توافق کارگران، نماینده یا نمایندگان قانونی آنان می‌تواند ساعات کار را در بعضی از روزهای هفته کمتر از میزان مقرر و در دیگر روزها اضافه بر این میزان تعیین کند به شرط آن که مجموع ساعات کار هر هفته از ۴۴ ساعت تجاوز نکند.

توزیع ساعت کاری کارکنان دولت در پنج روز هفته بر افزایش اثربخشی و کارایی نیروی انسانی دستگاه‌های اجرایی در سطح استان‌ها به اثبات نرسیده است. همچنین کاهش تعداد روزهای کاری کارکنان دولت هر چند می‌تواند موجب تناسب بیشتر روزهای کاری ادارات و مدارس گردد، اما از سوی دیگر با توجه به قانون کاهش ساعات کار بانوان شاغل دارای شرایط خاص و تصویب‌نامه هیات‌وزیران در خصوص ساعات کاری روزهای پنجشنبه کارکنان زن شاغل دارای فرزند زیر هفت سال و یا دانش‌آموز دوره ابتدایی با شماره ۰۹۲۴۸۲/ت۴۷۸۶۳ هـ و با عنایت به این نکته که این مساله عملاً باعث انتقال زمان رسیدگی به امور خانواده از طول هفته به انتهای هفته خواهد شد. بنابراین به نظر می‌رسد فرضیه تاثیر مثبت توزیع ساعت کاری کارکنان دولت در پنج روز هفته بر تقویت استحکام خانواده نیز اثبات نشده است. براین اساس و با توجه به احتمال عدم‌سویی پیشنهاد حاضر با سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و شعار سال (مهار تورم و رشد تولید)، پیشنهاد می‌شود انجام پژوهش‌های شواهدمحور و مبتنی بر داده‌های عینی به منظور سنجش تاثیر تصمیمات موردنظر بر سطح کیفی خدمات ارائه شده به شهروندان، رضایت ذینفعان گوناگون این حوزه، رفاه کارکنان و سیاست‌های کلان اقتصادی در دستورکار دولت و مجلس قرار گرفته و تا زمانی که از وجوه مثبت کاهش تعداد روزهای کاری کارکنان اطمینان حاصل نشده، از تصویب آن پرهیز گردد.^۲ براین اساس انجام پژوهش‌های تکمیلی در این حوزه، از جمله انجام افکارسنجی در خصوص میزان و توزیع ساعات کاری کارکنان بخش دولتی، در دستور کار مرکز پژوهش‌های مجلس قرار گرفته است. همچنین تکلیف مندرج در لایحه حاضر مبنی بر کاهش روزهای کاری هفتگی دستگاه‌های مشمول، می‌تواند در برنامه‌های برخی از واحدهای آموزشی اختلالاتی ایجاد نماید. به علاوه در تبصره «۳» لایحه حاضر پیشنهاد شده که اختیار تغییر ساعات کاری دستگاه‌های اجرایی در شرایط اضطرار و در ایام خاص، فارغ از سقف ساعات کاری در نظر گرفته شده، به دولت داده شود. این در حالی است که با توجه به اصول هشتاد و پنجم، یکصد و بیست و ششم

تعیین حد بهینه ساعات کاری کارکنان دولت و توزیع مناسب آن در روزهای هفته، یکی از ملزومات مهم تحقق نظام اداری صحیح، موضوع بند دهم اصل سوم قانون اساسی، و ایجاد تعادل بین کار و زندگی، موضوع بند نهم سیاست‌های کلی نظام اداری، محسوب شده و نقشی اساسی در ارتقاء اثربخشی و کارایی خدمات عمومی و همچنین استحکام خانواده و رشد معنوی و اجتماعی افراد برعهده دارد. در این‌امداد اهم محورهای تصمیم‌گیری در لایحه اصلاح ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری، ناظر بر کاهش ساعات کاری هفتگی کارکنان دولت از چهل و چهار ساعت به چهل و دو ساعت و سی دقیقه و همچنین کاهش روزهای کاری دستگاه‌های اجرایی سطح استانی (به استثنای بخش عملیاتی مراکز و واحدهای خدمت‌رسانی) از شش روز در هفته به پنج روز در هفته است. شایان ذکر است که در لایحه حاضر صرفاً بر ضرورت تنظیم ساعات کاری دستگاه‌های یادشده در پنج روز هفته تاکید شده و روزهای مشخصی به عنوان روزهای کاری موردنظر تعیین نشده است. بنابراین در صورت تصویب این تبصره به شکل کنونی، یکی از روزهای هفته به جز جمعه^۱، نظیر پنج‌شنبه یا شنبه، به پیشنهاد سازمان اداری و استخدامی کشور و تصویب هیات وزیران، از روزهای کاری دستگاه‌های اجرایی یادشده حذف می‌گردد. بنابراین در صورتی که اراده قانونگذار بر حذف روز خاصی از ایام کاری کارکنان دولت تعلق گرفته، لازم است در لایحه حاضر بر آن تصریح گردد.^۲ این در حالی است که حذف یک روز از ایام کاری دستگاه‌های اجرایی یادشده در سطح استانی، موجب افزایش حدود یک ساعت و پانزده دقیقه‌ای ساعت کاری در سایر روزهای هفته خواهد شد. براین اساس هر چند تغییر یادشده می‌تواند موجب هماهنگی بیشتر ساعات کاری دستگاه‌های اجرایی در سطح استان و مرکز گردد و صرفه‌جویی در مصرف انرژی و تسهیل گردشگری را در پی داشته باشد، اما با توجه به اینکه بهره‌وری کارکنان دستگاه‌های اجرایی در ساعات پایانی روز، بازده نزولی به مقیاس داشته و کاهش روزهای کاری هفتگی می‌تواند کاهش ارائه خدمات عمومی به شهروندان و بنگاه‌های اقتصادی را به همراه داشته باشد، بنابراین به نظر می‌رسد، فرضیه تاثیر مثبت

۱. مطابق اصل هفدهم قانون اساسی، تعطیل رسمی هفتگی روز جمعه است.

۲. شایان ذکر است با توجه به ضرورت هماهنگی هر چه بیشتر روزهای کاری دستگاه‌های اجرایی کشور با روزهای کاری بین‌المللی به نظر می‌رسد حذف روز شنبه از ایام کاری هفته، نسبت به روز پنج‌شنبه، از اولویت بیشتری برخوردار است.

۳. در خصوص تصمیم‌گیری پیرامون توزیع ساعات کاری کارکنان دولت در روزهای هفته، می‌توان با توجه به مزایا و معایب هر یک از سناریوها، به صورت اقتضائی اقدام نمود.

یک ساعت) مورد تصریح قرار گیرد. درخصوص پیشنهاد مطرح شده در لایحه حاضر مبنی بر کاهش ساعات کاری کارکنان دولت از چهل و چهار ساعت در هفته به چهل و دو ساعت و سی دقیقه در هفته، توجه به این نکته ضروری است که با عنایت به میزان ساعات کار کارکنان دولت در ستاد مرکزی دستگاه‌های اجرایی کشور و تفاوت تبعیض آمیز این میزان با ساعات کار کارکنان دولت در دستگاه‌های اجرایی سطح استانی و همچنین مغایرت قانونی ناظر بر ساعات کاری کارکنان ستاد مرکزی دستگاه‌های اجرایی کشور، کاهش یک ساعت و نیم از ساعات کاری کارکنان دولت در لایحه حاضر می‌تواند بستری مناسب برای یکسان‌سازی ساعات کاری کارکنان دولت در سطح ستاد و استان در نظر گرفته شود و از این رو مورد تایید است. بنابراین تصویب کلیات لایحه حاضر، مشروط به اعمال اصلاحات پیشنهادی در این گزارش، توصیه می‌شود.

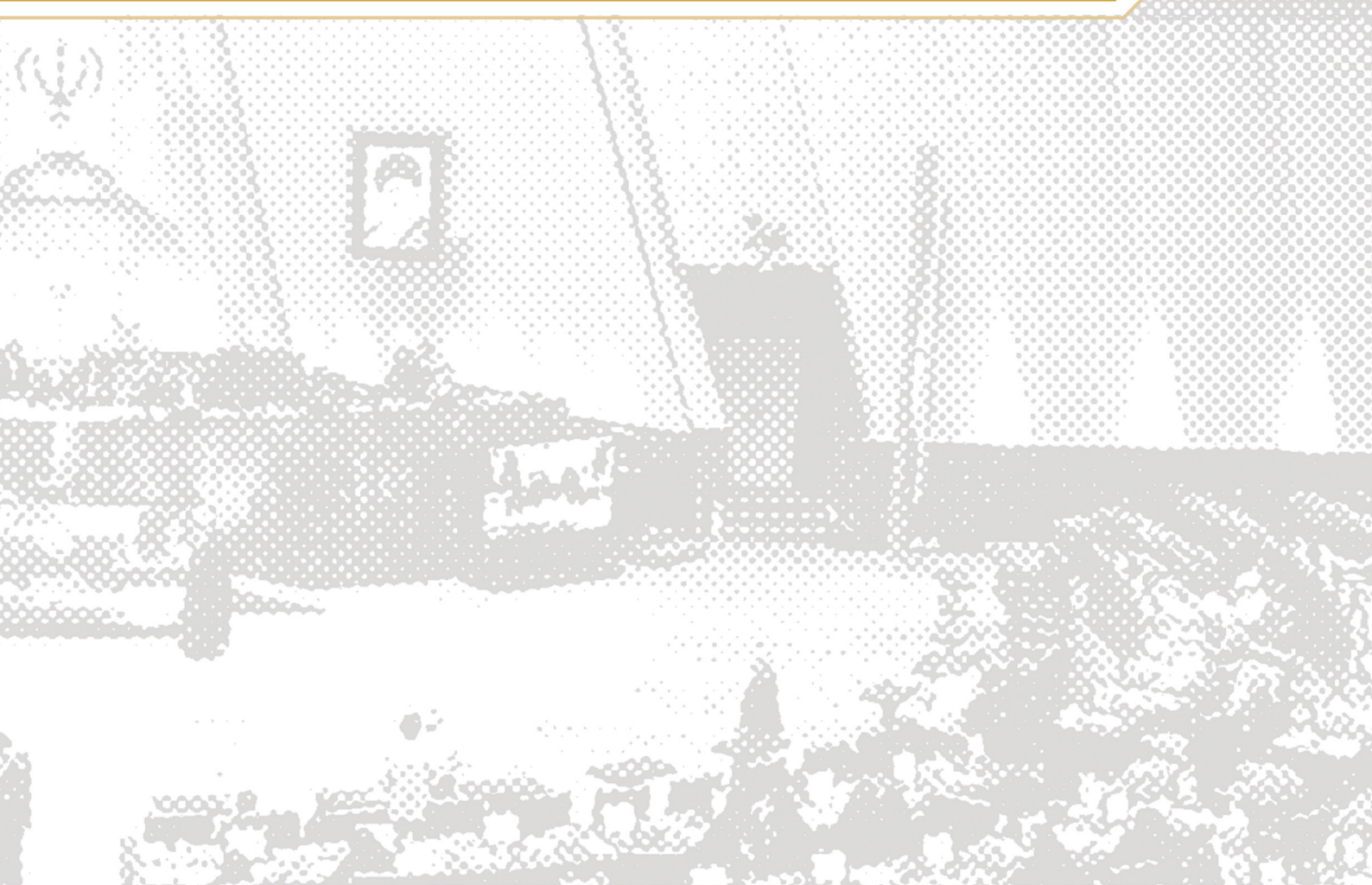
و یکصد و سی و هشتم قانون اساسی درخصوص حدود اختیارات وضع قوانین و مقررات توسط مجلس شورای اسلامی، هیات‌وزیران و رئیس‌جمهور در حوزه امور اداری و استخدامی پیشنهاد می‌شود **اولاً** اختیار هیات‌وزیران برای تغییر سقف ساعت کاری کارمندان در شرایط خاص و اضطراری، به بیست درصد (۲۰٪) این سقف (بیست درصد چهل و دو ساعت و سی دقیقه معادل هشت ساعت و سی دقیقه) محدود شود و **ثانیاً** درخصوص برخی از شرایط و ایام خاص نظیر ماه مبارک رمضان در لایحه حاضر تعیین تکلیف صورت پذیرد. براین‌اساس با توجه به اصل چهل و سوم قانون اساسی مبنی بر تنظیم ساعت کار به صورتی که علاوه بر تلاش شغلی، فرصت کافی برای خودسازی معنوی نیز وجود داشته باشد و با عنایت به آموزه‌های دین مبین اسلام مبنی بر مدارا با مستخدمین در ماه مبارک رمضان^۱، پیشنهاد می‌شود در لایحه حاضر، کاهش شش ساعت از ساعات کاری هفتگی در ایام ماه مبارک رمضان (روزانه

۱. توضیحات تکمیلی در این خصوص در گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۷) با عنوان امکان‌سنجی کاهش ساعات کاری در ماه مبارک رمضان (شماره مسلسل: ۱۵۸۵۰) مطرح شده است.

۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۶۸.
۲. سیاست‌های کلی نظام اداری، ابلاغی ۱۳۸۹.
۳. سیاست‌های کلی نظام قانون‌گذاری، ابلاغی ۱۳۹۸.
۴. قانون مدیریت خدمات کشوری، مصوب ۱۳۸۶.
۵. قانون کار، مصوب ۱۳۶۹.
۶. قانون آئین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، مصوب ۱۳۷۸.
۷. قانون اجازه اجرای گزارش کمیسیون پیشه و هنر و بازرگانی مربوط به کارگران و کارفرمایان، مصوب ۱۳۲۸.
۸. قانون کاهش ساعات کار بانوان شاغل دارای شرایط خاص، مصوب ۱۳۹۵.
۹. لایحه قانون یکسان شدن ساعت کار کارمندان و کارگران، مصوب ۱۳۵۹ شورای انقلاب.
۱۰. تصویب‌نامه هیات وزیران در خصوص تعیین ساعات آغاز به کار ادارات و مشاغل مختلف، شماره ۲۴۳۱۸۷، مورخ ۱۴۰۱/۱۲/۲۴.
۱۱. تصویب‌نامه هیات وزیران در خصوص تعیین ساعات آغاز به کار ادارات و مشاغل مختلف، شماره ۱۲۷۷۹۷، مورخ ۱۳۹۲/۰۷/۱۶.
۱۲. تصویب‌نامه هیات وزیران در مورد ساعات کاری روزهای پنجشنبه کارکنان زن شاغل دارای فرزند زیر هفت سال و یا دانش‌آموز دوره ابتدایی با شماره ۰۹۲۴۸۲/ت ۴۷۸۶۳ هـ مورخ ۱۶/۱۲/۰۱۳۹.
۱۳. سازمان اداری و استخدامی کشور. (۱۴۰۱). ساعت کار کارکنان دولت (پیشنهادی برای ایجاد تعادل میان کار و زندگی). (تدوین‌کننده: نازک نویری).
۱۴. مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۳۹۸). اظهار نظر کارشناسی درباره: «طرح تعطیلی روز پنجشنبه کلیه مراکز اداری و آموزشی و قضائی در کلیه استان‌ها و شهرستان‌ها همانند تهران». شماره مسلسل: ۱۶۵۳۰.
۱۵. مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۳۹۳). نقد و بررسی قانون مدیریت خدمات کشوری. شماره مسلسل: ۱۳۷۴۱. (تهیه و تدوین: محسن جاجرمی‌زاده).
۱۶. مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۳۹۷). امکان‌سنجی کاهش ساعات کاری در ماه مبارک رمضان. شماره مسلسل: ۱۵۸۵۰. (تهیه و تدوین‌کنندگان: اسماعیل فراهانی، رضا مستمع).
۱۷. مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۳۹۰). اظهار نظر کارشناسی درباره: «طرح حذف تبصره «۳» ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری». شماره مسلسل: ۲۱۰۱۱۰۳۶.
۱۸. معاونت قوانین مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۲). شرح نظر کارشناسی اداره کل تدوین قوانین در خصوص ضوابط تدوین لایحه اصلاح ماده «۸۷» قانون مدیریت خدمات کشوری. (پیوست لایحه).

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روپروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc@majles.ir